

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องหน้าที่ของขงจื๊อกับพุทธปรัชญาเถรวาท * THE STUDY OF CONCEPT OF CONFUCIAN DUTY AND ITS RELEVANCE TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY

พระครูโอภาสสรวิฑูรณ์ (โหมดศิริ), ภูริทัต ศรีอร่าม*, พระมหาภูมิตพัฒน์ ญาณวฑูโฒ (คำมี)
PhrakhruOphassarathikhun (Modsir), Phurithat Sri-aram*, Phramaha Phumiphat Yanawuttho (Commee)

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
Buddhasothorn Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

*Corresponding author E-mail: phurithat2007@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ในการเขียนขึ้นเพื่อ 1) ศึกษาเปรียบเทียบเรื่องหน้าที่ของบุคคลที่ควรมีหน้าที่ต่อกันตามที่ขงจื๊อ และปรัชญาพุทธเถรวาทได้แสดงไว้ 2) ศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติตามหน้าที่ของบุคคลที่ควรมีหน้าที่ต่อกันตามที่ขงจื๊อ และปรัชญาพุทธเถรวาทได้แสดงไว้ โดยบทความวิชาการนี้เขียนขึ้นโดยการทบทวนเอกสาร (documentary review) จากหนังสือและเอกสารที่มีความน่าเชื่อถือทางวิชาการ

ผลการศึกษาพบว่า:

ความสัมพันธ์ 5 ประการ แบ่งได้ 3 ระดับ คือ ข้อ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน ข้อ 2, 3, 4 เป็นความสัมพันธ์ของครอบครัว ข้อ 5 เป็นความสัมพันธ์ของสังคม ความสัมพันธ์เหล่านี้กำหนดหน้าที่ บทบาท และความรับผิดชอบของแต่ละบุคคล และถือเป็นหลักจริยธรรมที่สำคัญยิ่งของครอบครัว ส่วนหน้าที่ในปรัชญาพุทธเถรวาท ได้เสนอหลักสัมพันธ์ภาพทางสังคมตามหน้าที่ของตน ซึ่งเรียกว่า ทิศ 6 เป็นหลักที่ตรัสสอนเกี่ยวกับหน้าที่ของมนุษย์ต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของแต่ละคน คือ ทิศเบื้องหน้า มารดา-บิดา ทิศเบื้องขวา ครูอาจารย์ ทิศเบื้องหลัง บุตรภรรยา ทิศเบื้องซ้าย มิตรสหาย ทิศเบื้องล่าง คนรับใช้และคนงาน ทิศเบื้องบน สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ ทั้งขงจื๊อและพุทธปรัชญาเถรวาทต่างก็ให้ความสำคัญที่ตัวบุคคลมากกว่าวิธีการ แต่ทั้งคู่ก็ยังได้เสนอหลักปฏิบัติ ที่บุคคลจะต้องนำไปปฏิบัติต่อกัน ขงจื๊อมีเป้าหมายอยู่ในโลกนี้เป็นหลัก เพื่อตนเองและเพื่อสังคม ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท มีเป้าหมายทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ในส่วนตนนั้นรวมไปถึงโลกหน้า ส่วนเพื่อสังคมเน้นโลกนี้เป็นหลัก

คำสำคัญ: แนวคิดเรื่องหน้าที่, ขงจื้อ, พุทธปรัชญาเถรวาท

ABSTRACT

This academic article aimed to 1. compare studies Confucius's duties and Theravada Buddhist philosophy. 2. compare studies Confucius's duties objective and Theravada Buddhist philosophy duties objective. This Article was written by the method of documentary research

The study found that:

Five types of relationships can be categorized into three levels: 1 The relationship between rulers and the people; 2, 3, and 4 Family relationships; and 5. Social relationships. These relationships define the duties, roles, and responsibilities of individuals and are considered crucial ethical principles of the family. In Theravada Buddhist philosophy, the principle of social relationships based on one's duties is proposed, known as the Six Directions (Dits 6). This principle teaches about the duties of humans towards those involved in each person's life: Front (mother-father), Right (teachers), Back (children-spouse), Left (friends), Below (servants-workers), and Above (monks-brahmins). Both Confucianism and Theravada Buddhism emphasize the individual over the method, but both offer principles of conduct that individuals must follow. Confucianism focuses primarily on this world, for oneself and society, while Theravada Buddhism encompasses both this world and the next, with the individual's goal including the afterlife and the societal goal primarily focused on this world.

Keywords: The concept of duty, Confucius, Theravada Buddhist philosophy

บทนำ

ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการเมือง สังคม เศรษฐกิจ ตั้งแต่ระดับเล็กจนถึงระดับใหญ่ ตั้งแต่ส่วนบุคคล ครอบครัว สังคมจนถึงระดับประเทศ เกิดขึ้นจากมนุษย์เป็นผู้สร้าง ทั้งขงจื้อและพุทธปรัชญาเถรวาทได้ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์มากกว่า มนุษย์เป็นผู้บันดาลความเจริญและความเสื่อม ตลอดจนความเป็นไปต่าง ๆ ของโลก มนุษย์จึงนับว่าเป็นศูนย์กลางแห่งความเป็นไปในโลกทุกอย่าง ด้วยเหตุนี้เองจึงจำเป็นต้องสร้างมนุษย์ให้เป็นคนดี จะได้นำแต่สิ่งที่ดีมาสู่ชีวิตและโลก เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ มนุษย์นั่นเองที่จะต้องเข้ามาแก้ไข ในจีนมีขงจื้อ ในอินเดียมีพระพุทธเจ้า ได้เสนอวิธีการแก้ปัญหาเหล่านี้เอาไว้

แนวความคิดหลักของขงจื๊อมุ่งประเด็นไปยังมนุษย์และสังคม เพื่อความสงบสุขแก่บ้านเมือง ซึ่งกำลังอยู่ในภาวะไม่สงบในขณะนั้น ขงจื๊อยึดมนุษย์เป็นแกนกลางในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านการเมือง การปกครอง ซึ่งขงจื๊อให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง หลักการปกครองใช้คุณธรรมเป็นหลัก ผู้ปกครองจะต้องมีคุณธรรม 5 ประการ ซึ่งประกอบด้วย เมตตา ธรรมา จริยา ปัญญา และสัจจา เพราะถ้าผู้ปกครองมีคุณธรรมจะนำประชาชนไปในทางที่ถูกต้องดีงามแล้ว ประชาชนย่อมไม่กล้าออกนอกกลุ่มนอกรทางในปรัชญาของท่านกล่าวถึงหน้าที่หลักสำคัญของนักปกครองที่จะต้องทำ เช่น รู้จักปรับปรุงแก้ไขตนเอง ยกย่องคนดีมีศีลธรรม ดูแลทุกข์สุขของเหล่าข้าราชการ มุ่งรับใช้ประชาชนเป็นที่ตั้ง ให้ความผาสุกทุกมวลชน การที่จะเป็นเช่นนี้ได้ นั่น ทุกคนต้องทำหน้าที่ของตนเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากขงจื๊อเสนอหน้าที่ของปัจเจกชนตามหลักสัมพันธภาพ 5 ประการ คือ ผู้ปกครองกับประชาชน บิดามารดากับบุตรธิดา สามีกับภรรยา พี่กับน้อง และเพื่อนกับเพื่อน (Bamh, Archie J., 1969) โดยกล่าวว่า กษัตริย์ต้องทำหน้าที่กษัตริย์ขุนนางต้องทำหน้าที่ขุนนาง พ่อต้องทำหน้าที่พ่อ ลูกต้องทำหน้าที่ลูก เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ ความสุขในบ้านเมืองก็จะบังเกิดมี

หากเมื่อเราย้อนมาพิจารณาคุณค่าสอนของพระพุทธเจ้าที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ เราก็จะพบข้อความหลายแห่ง ทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถา ตลอดจนงานนิพนธ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งชวนให้ตีความได้ว่า การทำหน้าที่ก็ยึดหลักคุณธรรมเช่นเดียวกัน เช่น หลักทศพิธราชธรรม จักรวรรดิธรรม อปริหานิยธรรม เป็นต้น (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หลักการปกครองเหล่านี้ ดูเหมือนจะให้ความสำคัญแก่ผู้ปกครองที่จะต้องถือเป็นหน้าที่หลัก โดยเฉพาะอปริหานิยธรรม 7 ประการ ถือเป็นหน้าที่หลักสำหรับผู้บริหารที่จะทำหน้าที่ต่อประเทศชาติ และประชาชน คือ (1) หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ (2) พร้อมเพื่อกันประชุม พร้อมเพื่อกันเลิกประชุม (3) ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติ ไม่ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้ (4) เคารพนับถือยกย่องบุคคลที่เป็นหลัก (5) ให้เกียรติและคุ้มครองสตรีมิให้ถูกข่มเหงรังแก (6) เคารพสักการะเจดีย์ ปูนียสถาน ปูนียวัตถุ อนุสาวรีย์ประจำชาติ (7) ให้ความคุ้มครองอารักขาโดยชอบธรรมแก่บรรพชิตผู้ทรงศีลทั้งหลาย

นอกจากนั้น ในส่วนของประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครอง ก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน ในการปฏิบัติหน้าที่ ดังในสังคาลสูตรมาในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 266 หน้าที่ 212 ที่แสดงข้อปฏิบัติหรือหน้าที่ระหว่างบุคคลในสังคัมไว้ 6 ประการ คือ 1) มารดาบิดากับบุตรธิดา 2) อาจารย์กับศิษย์ 3) สามีกับภรรยา 4) ลูกจ้างกับนายจ้าง 5) เพื่อนกับเพื่อน 6) นักบวชกับผู้ครองเรือน เป็นหน้าที่ขั้นพื้นฐานที่บุคคลในสังคัม โดยเริ่มตั้งแต่หน่วยเล็กคือครอบครัว กระทั่งหน่วยใหญ่ที่เป็นองค์กรทางสังคมอื่น ๆ จะต้องถือปฏิบัติ

จากที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เรามองเห็นว่า ทั้งขงจื๊อและพระพุทธเจ้า ได้ให้ความสำคัญที่มนุษย์เป็นหลัก โดยเสนอหน้าที่เป็นสำคัญ มนุษย์เราทุกคนต่างก็มีหน้าที่ที่ต้องทำด้วยกันทั้งนั้น เมื่อมนุษย์แต่ละคนรู้จักทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง เราก็จะมีชีวิตอย่างมีความหมาย สังคมก็จะ

สงบสุข แต่เมื่อใดก็ตามคนใดคนหนึ่งไม่ยอมทำหน้าที่ของตัวเอง เช่น นักการเมืองมีหน้าที่ต้องทำเพื่อประชาชน แต่กลับทำเพื่อตัวเอง ด้วยการทุจริต ฉ้อราษฎร์บังหลวง วิกฤติทางการเมืองก็ตามมาทันที พ่อแม่มีหน้าที่เลี้ยงดูบุตร แต่ทว่าพากันทอดทิ้งบุตร ปัญหาครอบครัวก็จะเกิดขึ้น สังคมก็จะมีปัญหา ซึ่งชวนให้ศึกษาในส่วนที่เป็นรายละเอียดปลีกย่อยเรื่องหน้าที่ในเชิงเปรียบเทียบ เพราะหากเราพิจารณาจากสภาพแวดล้อม ในจินยุคขงจื้อกับอินเดียในยุคพระพุทธเจ้าแล้ว จะเห็นได้ว่ามีสภาพต่างกัน แต่ทำไมหลักปรัชญาของท่านทั้งสองจึงสอดคล้องกันเช่นนั้น และที่ว่าสอดคล้องกันนั้น สอดคล้องกันโดยสิ้นเชิงหรือไม่ หรือว่ามีประเด็นใดบ้างที่แตกต่างกัน

แนวคิดเรื่องหน้าที่ของขงจื้อ

ขงจื้อเป็นนักปราชญ์ที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งใหญ่ต่อประวัติศาสตร์ของจีน โดยได้รับยกย่องว่าเป็นกษัตริย์ไร้บัลลังก์ ท่านเป็นนักปราชญ์รุ่นแรก ๆ ของโลก ที่มีชีวิตอยู่ในช่วงนักปราชญ์ร้อยสำนักในจีน หลักคำสอนของขงจื้อให้ความสำคัญที่มนุษย์เป็นหลัก เมื่อกกล่าวถึงมนุษย์ขงจื้อได้เสนอหลักสัมพันธภาพทางสังคมขึ้น ในหลักสัมพันธภาพสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมตั้งแต่ระดับเล็กจนถึงระดับประเทศ สังคมประกอบขึ้นจากหน่วยย่อย คือปัจเจกแต่ละคนเป็นคนดี สังคมก็จะดีตามไปด้วย โดยมุ่งไปที่การปฏิบัติต่อกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ โดยอาศัยหน้าที่เป็นเกณฑ์

หน้าที่ หมายถึง การปฏิบัติต่อกันและกัน โดยขงจื้อถือเอาการกระทำที่ด้วยความรับผิดชอบ โดยให้คนปฏิบัติต่อกันของบุคคลในสังคม เช่น ทารกไม่พ้นจากอัครศิษย์หรืออุทกภัยเป็นความผิดของมารดา เด็กไม่ได้รับการสั่งสอนจากครูบาอาจารย์เป็นความผิดของบิดา เมื่อได้ศึกษาแล้วยังไร้วิชาความรู้ไร้สติปัญญา อีกทั้งไร้ปณิธาน เป็นความผิดของเจ้าตัว เมื่อรู้แจ้งและมีปณิธานแล้ว แต่ไม่อาจสร้างชื่อเสียงลือชา ราชการไม่รับตัวหรือส่งเสริม เป็นความผิดของราชการ และเมื่อราชการรับตัวไว้แล้ว แต่เจ้าแคว้นกลับไม่ช่วงใช้เป็นความผิดของเจ้าแคว้น (เจ้าหยุย, 2540)

จากประเด็นดังกล่าว จะเห็นได้ว่าแม้ขงจื้อไม่ได้พูดถึงความหมายโดยตรง แต่ได้ให้ความสำคัญเรื่องหน้าที่ของทุกคนว่ามีส่วนในการทำหน้าที่กันทั้งหมด ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะหรือตำแหน่งอะไร ดังจะเห็นได้จากที่ขงจื้อพูดถึงการกระทำหน้าที่ของตนว่า “ให้ฉันเป็นเจ้าหน้าที่ดูแลปศุสัตว์ ฉันก็ต้องดูแลมันให้อ้วนพีสมบูรณ์ ให้ฉันเป็นเจ้าหน้าที่บัญชี ฉันก็ต้องตรวจตราบัญชีมิให้ผิดพลาด” (เสถียรโพธิ์นันทะ, 2522)

ขงจื้อ ผู้เคยเป็นทั้งครูและข้าราชการในราชสำนักปกครองเมืองเล็ก ๆ เป็นผู้เผยแพร่คำสอนทางจริยธรรมและการปฏิรูปการปกครองเพื่อความเป็นธรรมในสังคม ขงจื้อได้เสนอหลักการทำหน้าที่เพื่อความเป็นอยู่ร่วมกันในสังคม ในยุคที่เจ้าครองนครต่างแย่งชิงอำนาจทางการเมือง รัฐที่สมบูรณ์ในทัศนะของขงจื้อต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ โดยถือเอาข้อแรกเป็นสำคัญที่สุด คือ

1. ประชาชนต้องเชื่อถือผู้ปกครอง
2. มีกองกำลังทหารที่เพียงพอ
3. มีอาหารที่เพียงพอ

ขงจื้อเน้นหลักจริยธรรมในการทำหน้าที่ เช่น ความซื่อสัตย์ การทำความดี การทำตามหน้าที่ของแต่ละคน ในหลักสัมพันธภาพทั้ง 5 เป็นโครงสร้างทางสังคมที่ทุกคนมีส่วนร่วมคุณธรรม 5 ประการคือ เมตตา ธรรมา จริยา ปัญญา และสัจจา ซึ่งทั้ง 5 ประการนี้ ถือได้ว่า เป็นหัวใจคำสอน ของขงจื้อ ทั้งนี้เพราะว่าเป็นเครื่องกำหนดบทบาท หน้าที่ตามฐานะของแต่ละบุคคล กล่าวคือ พระเจ้าแผ่นดินพึงทรงไว้ซึ่งความเมตตาธรรม ขุนนางพึงซื่อสัตย์ภักดี บิดาพึงรักใคร่บุตร บุตรพึงกตัญญูต่อบิดา สามีภรรยาพึงให้เกียรติกันและกัน และมิตรสหายพึงมีสัจจะวาจาต่อกัน (อตุลย์ รัตนมันเกษม, 2541)

สังคมจีนในยุคของขงจื้อมีการแบ่งโครงสร้างทางสังคมออกเป็น 2 ระดับคือ

1. ขนชั้นสูง เป็นชนชั้นที่ประกอบด้วยชนชั้นเจ้าของที่ดิน นักปราชญ์ พ่อค้า ข้าราชการ ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในเขตเมืองเป็นอภิสิทธิ์ชนไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน อีกทั้งยังได้รับการลดหย่อนภาษี ถือว่าเป็นกลุ่มที่มีการศึกษาสูง เป็นที่ยกย่องในสังคมเป็นผู้คุมอำนาจ และกลไกทางสังคมในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ ดังนั้น ความเจริญหรือความล่มสลายของประเทศจึงขึ้นอยู่กับคนกลุ่มนี้

2. ขนชั้นต่ำ ประกอบด้วยชนชั้นชาวนา หรือชนชั้นกรรมาชีพเป็นหลัก มีชีวิตผูกพันอยู่กับการทำนา ทำไร่ ส่วนใหญ่มักจะอาศัยอยู่ห่างไกลความเจริญออกไป เป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ บางครั้งจึงมักจะถูกเอารัดเอาเปรียบจากคนกลุ่มแรก เช่น ต้องถูกเรียกเก็บภาษี ถูกเกณฑ์แรงงาน หรือถูกกักกันแกล้งจากชนกลุ่มแรกที่เริ่มนุชยธรรม เป็นต้น (ศรีสุข ทวีธาประสิทธิ์, 2539)

ชนชั้นทั้ง 2 ระดับถึงจะมีสถานะที่แตกต่างกันในเรื่องความเป็นอยู่ แต่ก็อิงอาศัยกัน ชนกลุ่มแรกก็ต้องอาศัยกลุ่มหลัง ชนกลุ่มหลังก็ต้องอาศัยกลุ่มแรก ชาเรนซ์ เบอติน เดย์ ได้อูปมา ความสัมพันธ์ของชนทั้งสองระดับว่า คนชั้นต่ำนั้นเหมือนรากไม้ ส่วนคนชั้นสูงนั้นเหมือนกิ่งก้านสาขาของต้นไม้ รากไม้มีหน้าที่ดูดซึ่อาหารจากดินไปหล่อเลี้ยงลำต้น และกิ่งก้านสาขา (Charence Burton Day, 1962) จึงจะอยู่ร่วมกันในสังคมได้ ประเด็นที่สำคัญ คือ ทุกคนต้องมีหน้าที่ของตน นอกจากนี้ขงจื้อยังได้เสนอหลักสัมพันธภาพทั้ง 5 โดยขงจื้อให้ความสำคัญแก่หน้าที่ของแต่ละกลุ่ม โดยเสนอหลักจริยพันธะทางสังคมขึ้น เพื่อจัดระเบียบเป็นหน้าที่ให้ปฏิบัติต่อกัน 5 ประการคือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ซึ่งมีความสัมพันธ์ตามภาระหน้าที่เป็นหลัก
2. ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก
3. ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา มีความสัมพันธ์ตามหน้าที่ต่อกัน
4. ความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง มีความสัมพันธ์ตามลำดับอาวุโสเป็นหลัก
5. ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน มีสัจจะเป็นหลัก

สังคมจีนในยุคนี้ มีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจนในหลายด้านด้วยกัน ต่างคนต่างทำหน้าที่ของตน โดยขงจื้อสอนให้ปฏิบัติตามธรรมชาติ ให้ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายด้วยการทำตามหน้าที่ของตัวเองอย่างดีที่สุดจึงจะนำความสุขอันแท้จริงได้ ในคัมภีร์จาวีตซึ่งเป็นคัมภีร์เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีอันเก่าแก่ ได้พรรณนาถึงหน้าที่ของบุคคลในสถานการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบุตรพึงทำหน้าที่

ต่อบิดามารดา ดังจะเห็นได้จากสำหรับทุกคนสิ่งทีถือว่าเป็นกฎ ในฤดูหนาวต้องดูแลที่นอนของบิดามารดาอบอุ่น และต้องทำให้เย็นในฤดูร้อน ในตอนค่ำต้องเตรียมที่นอนของท่านให้เรียบร้อย เมื่อถึงเวลาเช้า ต้องดูแลสุขภาพของท่าน และเมื่อร่วมเดินทางไม่ก่อความทะเลาะวิวาท

เมื่อนักปกครองต้องการทำภารกิจทั้ง 3 ประการให้ลุล่วง จะต้องเริ่มจากประชาชน คือ ต้องสร้างความเชื่อมั่น และความไว้วางใจในตัวผู้ปกครองก่อนเป็นอันดับแรก หลังจากนั้นจึงค่อยเริ่มพัฒนาด้านอื่น ๆ มีการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน อย่างไรก็ตามภาระและหน้าที่ดังกล่าวเป็นเพียงภาระและหน้าที่ขั้นพื้นฐานเบื้องต้นเท่านั้น รัฐหรือผู้ปกครองจะต้องพัฒนาด้านอื่นควบคู่กันไปด้วย ในส่วนของขงจื้อเองก็มองปัญหานี้เช่นกัน เช่น ครั้งหนึ่งมีคนถามว่า ถ้าทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดีแล้ว ต่อไปจะทำอะไร ขงจื้อบอกว่าให้การศึกษาแก่เขา เป็นต้น

มนุษย์เราทุกคน นอกจากความอยู่ดีกินดีในชีวิตประจำวันแล้วสิ่งที่ขาดไม่ได้ก็คือ การศึกษา เพราะรัฐจะมั่นคงย่อมอาศัยการศึกษาที่ดีของราษฎรเป็นรากฐาน การศึกษาเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้จากชีวิต ดังหลักที่ว่า รากฐานดีคืออิฐ รากฐานชีวิต คือการศึกษา

การศึกษาจึงเป็นหน้าที่หลักประการต่อมาที่ผู้ปกครองจะต้องคอยเอาใจใส่ดูแล ผู้ปกครองที่ฉลาดล้วนกล่อมเกล่าให้การศึกษาด้านคุณธรรม ไม่เน้นการลงโทษทัณฑ์ ถ้าหากประชาชนไม่มีอาหารที่จะกิน ผู้ปกครองนำอาหารมาให้ราษฎรจะอิ่มเพียงมือเดียว แต่ถ้าผู้ปกครองสอนวิธีทำมาหากินให้แก่ราษฎร ราษฎรย่อมมีชีวิตอยู่ได้ทั้งชีวิต เมื่อชีวิตความเป็นอยู่สุขสบาย การปกครองย่อมง่ายขึ้น

ขงจื้อได้ให้ความสำคัญแก่การศึกษาเช่นกัน ดังที่ครั้งหนึ่ง ขงจื้อเดินทางไปยังแคว้นหู่ยู่ โดยมีหฺร่นยูซัซรถไปส่ง ขงจื้อได้เห็นความหนาแน่นของราษฎรแคว้นหู่ยู่ จึงกล่าวว่า ประชาชนช่างหนาแน่นอะไรเช่นนี้

หฺร่นยู กกล่าวว่า ประชาชนได้ทวีมากมาย ต่อไปเราจะทำอะไรให้กับพวกเขา

ขงจื้อตอบว่า ทำให้พวกเขาอิ่มคั่ง

หฺร่นยูถามว่า เมื่อทำให้เขามั่นคั่งแล้ว จะทำอะไรต่อไป

ขงจื้อ ตอบว่า ให้เขาได้รับการศึกษา

ขงจื้อ ยังกล่าวอีกว่า การไม่เรียนรู้ในจารีตขนบประเพณี ไม่อาจอยู่ในสังคมได้ ถ้าหากราษฎรไม่ได้รับการศึกษาที่ดีพอ ก็ไม่ต่างจากไม้ที่ยังไม่ได้แกะสลัก ย่อมใช้เป็นเครื่องมือประดับบ้านเรือนไม่ได้ ดังคัมภีร์หลี่จี้ กล่าวว่า หยกไม่สลักไม่เป็นเครื่องประดับ คนไม่ได้เรียน ไม่รู้ค่าความเป็นคน

ในส่วนของชีวิตส่วนตัวขงจื้อก็ได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาในชีวิตของตนเองเช่นกันดังที่บอกไว้ว่า สิบห้าปีตั้งใจ ปณิธานศึกษาเล่าเรียน สามสิบปีเข้าใจจรรยาประเพณี สี่สิบปีมีความรู้ไม่หลงมกมาย ห้าสิบปีรู้จักภาระหน้าที่ หกสิบปีรู้จักความคิดเห็นของคนอื่น เจ็ดสิบปีทำอะไรได้ตามใจโดยไม่ละเมิดจารีตประเพณี

จะเห็นได้ว่า ในชีวิตส่วนตัวของขงจื้อ ท่านได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษามาเป็นอันดับหนึ่ง และเมื่อก้าวในแง่ที่สัมพันธ์กับการเมือง ท่านก็ยังคงให้ความสำคัญในระดับต้น ๆ เพราะท่านเห็นว่า การศึกษาของประชาชนจะทำให้การปกครองบ้านเมืองง่ายยิ่งขึ้น การศึกษาทำให้ประชาชนแยกแยะผิดชอบชั่วดี อะไรควร ไม่ควร และช่วยให้ดำรงตนในสังคมได้ด้วยสติปัญญา ดังคำกล่าวของท่านที่ว่า “เมื่อคนอยู่ในสถานะสูงได้รับการศึกษาดีแล้ว เขาก็จะรักเพื่อนมนุษย์ และเมื่อคนที่มีสถานะต่ำได้รับการศึกษาดีแล้ว เขาก็จะปกครองง่ายขึ้น” ในทรรศนะของขงจื้อ การปกครองกับการศึกษาจึงต้องอาศัยซึ่งกันและกัน

แนวคิดเรื่องหน้าที่ของพุทธปรัชญาเถรวาท

มนุษย์เกิดมาทุกคนต่างคนต่างทำหน้าที่ของตนตามหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบในหลาย ๆ หน้าที่ เช่น เมื่ออยู่บ้านทำหน้าที่เป็นบิดา เป็นแม่ เมื่อออกไปทำงานทำหน้าที่เป็นหัวหน้าหรือบุตรน้อง ในหน้าที่หากใครไม่ทำตามหน้าที่ตน ย่อมที่จะก่อให้เกิดความวุ่นวายในสังคมที่ตนอยู่ เพราะคนเราต้องทำหน้าที่ 2 อย่างด้วยกัน คือ 1) หน้าที่เพื่อตนเอง 2) หน้าที่เพื่อสังคม ดังนั้นทุกคนควรทำหน้าที่ของตนให้ถึงพร้อม

คำว่า หน้าที่ เป็นคำนาม หมายถึง กิจที่จะต้องทำด้วยความรับผิดชอบ ซึ่งขยายความเพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น กล่าวคือ หน้าที่ หมายถึง ภาระหรือความรับผิดชอบที่ต้องทำหรือควรกระทำ โดยเริ่มจากหน้าที่ต่อตัวเราเอง และเนื่องจากความเป็นสัตว์สังคมของมนุษย์จึงต้องติดต่อสื่อสารหรือปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น จึงมีหน้าที่ต่อบุคคลรอบตัวที่ต้องเกี่ยวข้องด้วย หรือต่อสถาบันใดสถาบันหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงถือได้ว่า หน้าที่เป็นเรื่องของชีวิต หรือหน้าที่ก็คือชีวิตของมนุษย์ทุกคนก็ย่อมได้ (พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2524, 2546)

มนุษย์เรานั้น เมื่อเกิดมาแล้วหากไม่รู้จักที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตน หรือปฏิบัติเพียงแต่ให้สามารถมีชีวิตอยู่ได้ไปวัน ๆ ก็คงจะหาความแตกต่างจากสัตว์เดรัจฉานได้ยาก เพราะสัตว์เดรัจฉานย่อมมีชีวิตอยู่เพียงเพื่อดำรงเผ่าพันธุ์ของตน แต่มนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์ที่ยกว่าตนเป็นเผ่าพันธุ์ที่ประเสริฐกว่าสัตว์เดรัจฉาน จึงควรที่จะสร้างความแตกต่างหรือคุณค่าในตนเอง ไม่เพียงแต่เฉพาะความเจริญในด้านวัตถุเท่านั้น แต่ควรสร้างคุณค่าในตนให้เกิดขึ้นด้วยการ สร้างคุณงามความดีหรือคุณประโยชน์ในฐานะที่เป็นหนึ่งในสมาชิกของสังคม ประเทศชาติ หรือสังคมโลกให้มากที่สุดเท่าที่กำลังความสามารถที่มีอยู่ กล่าวคือ ปฏิบัติหน้าที่ของตนในฐานะต่าง ๆ ให้สมบูรณ์ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมให้มากที่สุด

ในอีกแง่หนึ่ง หน้าที่ เป็นเครื่องหมายของคนดี เพราะหากบุคคลใดประพฤติปฏิบัติหน้าที่ในความรับผิดชอบของตนด้วยดี ย่อมมีคุณภาพชีวิตที่ดี แวดล้อมไปด้วยการได้รับการยอมรับเคารพ นับถือจากผู้รอบข้าง กับทั้งเป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น ในทางตรงกันข้ามหากละเลยหรือย่อหย่อนในหน้าที่ ก็ย่อมได้รับผลในทางกลับกัน เพราะฉะนั้น จึงอาจจะกล่าวได้ว่า หน้าที่เป็นดัชนีชี้วัดคุณภาพหรือสมรรถภาพของบุคคลได้เป็นอย่างดีด้วยเพราะปฏิบัติตามหน้าที่หรือละเลย

ต่อหน้าที่นั่นเอง โดยสรุปแล้ว หน้าที่จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์ทุก ๆ คน เพราะหน้าที่คือการสร้างคุณค่าในตนเองให้สมกับความเป็นมนุษย์ที่มีนัยยะว่า ผู้มีใจสูง

นับตั้งแต่โบราณมา โครงสร้างทางสังคมอินเดียมีการแบ่งโครงสร้างทางสังคมออกเป็น 3 ระดับ คือ นักรบ นักบวช และสามัญชน ซึ่งการแบ่งโครงสร้างทางสังคมเช่นนี้ เป็นเพียงการจัดกลุ่มทางสังคมแบบง่าย ๆ เท่านั้น ในช่วงนี้ยังไม่มีมีการแบ่งชนชั้นตามวรรณะ การแบ่งชนชั้นเป็นวรรณะเกิดขึ้นในช่วงที่อารยันเข้ามารุกดินแดนพวกดราวิเดียน และได้ครอบครองดินแดนของพวกดราวิเดียน พร้อมกันนั้นก็ตั้งข้อรังเกียจ แยกพวกดราวิเดียน ไปเป็นคนชั้นอีกต่างหาก (อิติมา พิทักษ์ไพวัน, 2533) ในที่สุดก็มีการแบ่งคนออก 4 ระดับ หรือเรียกว่า 4 วรรณะ ซึ่งมีมาก่อนพุทธปรัชญาเถรวาท หากแต่ได้รับอิทธิพลจากฮินดู

1. กษัตริย์ เป็นชนชั้นปกครอง ดำรงสถานะทางสังคมในฐานะเป็นผู้กุมอำนาจ และกลไกทางสังคมด้านต่าง ๆ มีหน้าที่ในการออกรบ

2. พรหมณ์ ได้แก่พวกนักบวช ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และให้การศึกษาแก่ประชาชน

3. แพศย์ ได้แก่ชนชั้นกลาง ซึ่งจะประกอบอาชีพกสิกรรม หรือไม่ก็ทำการค้าขาย ชนกลุ่มนี้เป็นผู้ที่กุมอำนาจทางด้านเศรษฐกิจ และมีอิทธิพลทางสังคมเช่นเดียวกัน

4. ศูทร ได้แก่ชนชั้นต่ำ ในความหมายหนึ่งก็คือ พวกดราวิเดียนที่พ่ายแพ้แก่อารยันนั่นเอง พวกชนกลุ่มนี้จะถูกนำมาเป็นทาส ใช้แรงงาน ไม่มีอำนาจทางสังคมแต่อย่างใด อาจกล่าวได้ว่า ในวรรณะที่ 4 นี้ เกิดขึ้นเพราะการกีดกันทางเชื้อชาติกันระหว่างเหล่าอารยันกับดราวิเดียน ซึ่งเคยพ่ายแพ้สงครามนั่นเอง (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การแบ่งชนชั้นในลักษณะนี้ กลายเป็นบ่อเกิดของหน้าที่ที่ขึ้นมาตามชนชั้นของตน ซึ่งมีหน้าที่ต่างกัน ตามตำนานที่กล่าวว่า เนื่องจากคนแต่ละวรรณะมีแหล่งกำเนิดมาจากอวัยวะของพระพรหมต่างกันโดยถือว่า การแบ่งเช่นนี้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติหรือธรรมะ ในสังคมมนุษย์ย่อมมีกิจที่สำคัญ 3 ประการ เพื่อรักษาสังคมเอาไว้ คือ

1. ศาสนาและกฎระเบียบต่าง ๆ ในสังคม พรหมณ์เป็นผู้ดูแลในด้านนี้ รวมไปถึงหน้าที่ด้านการสอน การเรียน ให้คำปรึกษาแก่กษัตริย์ คานอำนาจให้กษัตริย์ประพฤติตัวเที่ยงธรรม

2. การปกป้องรัฐและสังคมเป็นหน้าที่ของกษัตริย์ ซึ่งถือว่าเป็นวรรณะนักรบ นักปกครอง

3. สังคมต้องมีผลผลิตเพื่อสนองการกินการอยู่ใช้สอย เป็นหน้าที่ของวรรณะแพศย์ ซึ่งหมายถึงการทำสิกรรม การค้า

ในสังคมยังต้องมีแรงงานไว้ใช้เป็นผู้ให้บริการสนับสนุนคนใน 3 วรรณะข้างต้น ผู้ทำหน้าที่คือ ทาสและกรรมกร ที่เรียกว่า วรรณะศูทร (วิทยากร เชียงกูร, 2551)

ในช่วงชีวิตของคนหนึ่งคน นับตั้งแต่เกิดจนตาย ย่อมมีหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบมากมาย เช่น หน้าที่ในการดำรงชีพ หน้าที่ของบิดาแม่ต่อบุตร หน้าที่ของสามีต่อภรรยา หน้าที่ต่อเพื่อนและผู้ร่วมงาน หน้าที่ต่อนายจ้างหรือผู้บังคับบัญชา หน้าที่ต่อบุตรจ้างหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งหน้าที่ต่าง ๆ

เหล่านี้สามารถที่จะจัดแบ่งออกได้หลายแบบ ตามแต่ว่าจะใช้อะไรเป็นฐานในการจัดแบ่งหน้าที่ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) แห่งสวนโมกขพลาราม ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างชีวิต หน้าที่ และธรรมะไว้อย่างน่าสนใจว่า

ชีวิตใดที่ไม่ปฏิบัติธรรม ก็คือชีวิตที่ปราศจากการทำหน้าที่อย่างถูกต้อง ย่อมไม่อาจมีชีวิต อย่างเป็นสุขได้ ทุกชีวิตมีกิจหน้าที่ต้องกระทำหลายด้าน ตั้งต้นแต่ทำหน้าที่ทางร่างกาย ที่อวัยวะ ทุกส่วนต้องทำงานอย่างถูกต้อง หากบกพร่องไปที่ส่วนใดก็จะเกิดโรคร้ายไข้เจ็บขึ้น และหากอวัยวะ ส่วนใดไม่ทำหน้าที่ ผลก็คือร่างกายนั้นก็ดำรงอยู่ไม่ได้ และต้องตายไปอย่างแน่นอน

คนเรานอกจากมีหน้าที่ต้องบริโภค บริหาร และพักผ่อนให้พอดีแก่ความต้องการของ ร่างกาย เพื่อให้ร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์แล้ว ยังต้องรู้จักใช้ร่างกายนั้นให้เป็นประโยชน์ ปราศจาก โทษภัยในการอยู่ร่วมกัน ดังนั้น หน้าที่ประการต่อมาคือ หน้าที่ตามความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่ง สมมติบทบาทและสถานภาพของบุคคล เช่น เป็นบิดาแม่หรือบุตร เป็นอาจารย์หรือศิษย์ เป็น บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ เป็นผู้นำหรือผู้ตาม เป็นต้น ซึ่งหากดำเนินไปถูกต้อง ย่อมยังให้ชีวิตความ เป็นอยู่ตลอดจนจิตใจของบุคคลมีความราบรื่น กลมกลืนและเกื้อกูลกันด้วยดี

ส่วนหน้าที่ที่สำคัญกว่านั้น คือ หน้าที่ในการทำความเข้าใจชีวิต ฝึกฝนจิตใจให้หลุดพ้นจาก เพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ทั้งหลาย ไม่ยึดมั่นในตัวตนของตน ทำหน้าที่ของมนุษย์ให้สมบูรณ์ ย่อม เป็นหน้าที่อันสูงสุดซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวย้ำความสำคัญของการเจริญจิตตสิกขาและ ปัญญาสิกขาไว้เป็นอันมาก

เมื่อทุกคนเกิดมา เพื่อความสงบสุขของชีวิตและสังคมสิ่งหนึ่งที่จะขาดเสียมิได้คือหน้าที่ ในสังคม เรื่องหน้าที่ในทางพุทธปรัชญาได้เสนอหลักสัมพันธ์ภาพทางสังคม ก็มีการจัดลำดับขั้น และหน้าที่ทางสังคมที่พึงปฏิบัติต่อกันแบบเป็นไปทั้งสองฝ่าย ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ทิศ 6 มาในพระสูตรต้นตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิภวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 266 หน้าที่ 212 หลักทิศ 6 นี้เองคือกรอบศีลธรรมที่บุคคลในสังคมต้องยึดมั่น ตามฐานะที่ตนดำรงอยู่ ปฏิบัติ ต่อกัน ซึ่งจะได้อธิบายในข้อต่อไป หน้าที่ของคนในทั้ง 6 ประเภทนั้นเมื่อจัดเป็นกลุ่มสามารถจัดได้ 2 กลุ่ม คือ

1. หน้าที่ต้องทำเพื่อตนเอง
2. หน้าที่ต้องทำเพื่อผู้อื่น

ในหน้าที่ทั้ง 2 อย่าง หน้าที่ที่ต้องทำเพื่อตนเองเบื้องต้นต้องพยายามสร้างตนให้มีหลักฐาน ฐานะมั่นคง ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรม 4 ประการที่เรียกว่า ทิฐุธรรมมิกถลประโยชน์ อันเป็น หลักทำประโยชน์ที่คนต้องการในปัจจุบันให้สำเร็จ

พุทธปรัชญาได้เสนอหลักสัมพันธ์ภาพทางสังคมตามหน้าที่ทางสังคมที่พึงปฏิบัติต่อกัน ระหว่างบุคคลที่จะต้องเกี่ยวพันกันทางสังคมในฐานะต่าง ๆ ตามหน้าที่ของตน ในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า ทิศ 6 เป็นหลักที่ตรัสสอนเกี่ยวกับหน้าที่ของมนุษย์ต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของแต่ละ

คนโดยตรง โดยมีตัวของเราเองเป็นศูนย์กลาง แล้วเปรียบบุคคลรอบข้างทั้งหลายประหนึ่งทิศทั้ง 6 รอบตัวเรา ดังนี้

1. ทิศเบื้องหน้า หรือปรัถมิทิศ คือ ทิศตะวันออก ได้แก่ มารดาบิดา
2. ทิศเบื้องหลัง หรือปัจฉิมทิศ คือ ทิศตะวันตก ได้แก่ บุตรภรรยา
3. ทิศเบื้องขวา หรือทักษิณทิศ คือ ทิศใต้ ได้แก่ ครูอาจารย์
4. ทิศเบื้องซ้าย หรืออุตตรทิศ คือ ทิศเหนือ ได้แก่ มิตรสหาย
5. ทิศเบื้องล่าง หรือเหมฐิมทิศ คือทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน
6. ทิศเบื้องบน หรืออุปริมทิศ คือทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์

บุคคลมีหน้าที่ ด้วยการเอาตนเองเป็นเกณฑ์ ที่พึงปฏิบัติต่อบุคคลรอบข้าง เป็นการปฏิบัติหน้าที่ต่อกันแบบเป็นไปด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย ที่ปฏิบัติต่อกัน เพื่อเป็นการได้สิทธิ์ที่ตนสมควรได้เพราะทำหน้าที่ทางสังคม นั่นคือต้องการให้ “หน้าที่” และ “สิทธิ์” ของบุคคลในฐานะต่าง ๆ มีความสัมพันธ์ที่ดีไปด้วยกัน ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอในลำดับต่อไป โดยได้ถูกจัดไว้เป็นคู่ ๆ ดังนี้คือ

1. บทบาทและหน้าที่ที่บิดามารดา มีความสัมพันธ์ต่อบุตรธิดา

หลักคำสอนทางพุทธปรัชญาเถรวาท ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับครอบครัว ในการอบรมเลี้ยงดูบุตร มีความมุ่งหมาย 2 อย่าง คือ เลี้ยงดูบุตรให้เติบโตมีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง และให้การศึกษาฝึกฝนอบรมนิสัยใจคอให้ดีงาม สร้างความเจริญให้แก่เขาเหล่านั้นทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ เพราะบุตรจะดีเลวอย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับกรอบรมเลี้ยงดูจากบิดาแม่เป็นสำคัญ บิดาแม่ เป็นบุคคลที่ให้กำเนิด เป็นผู้ที่มีอุปการะคุณแก่บุตรเป็นคนแรก บิดาจึงมีความเกี่ยวข้องกับบุตรก่อนบุคคลอื่น ในสังคาลกสูตร ได้กล่าวถึงบทบาทของบิดาในการอบรมเลี้ยงดูบุตร ซึ่งเป็นไปในลักษณะอนุเคราะห์เกื้อกูลบุตร โดยเป็นหน้าที่ที่บิดาจะต้องทำ ซึ่งมีอยู่ 5 ประการด้วยกัน คือ

1) ห้ามบุตรจากความชั่ว บิดาห้ามปรามหรือชี้โทษในทางที่ผิดที่ชั่วให้บุตรได้ทราบและห้ามมิให้กระทำความชั่วเหล่านั้น เช่น ชี้ให้เห็นโทษของอบายมุข 6 ประการ มาในพระสูตรตันตปิฎกที่ขนิทาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 253 หน้าที่ 205 คือ ตัมน้ำเมา เทียวกลางคืน เทียวดูการละเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร ห้ามบุตรของตนมิให้ประพฤติ เพราะทางเหล่านี้เป็นทางแห่งความวิบัติ พาตนให้เป็นทุกข์ โดยชี้ให้เห็นโทษและคุณ

2) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี นอกจากห้ามมิให้กระทำความชั่วแล้ว ต้องหมั่นพร่ำสอนให้กระทำความดี ตั้งอยู่ในความดีความชอบ เช่น สอนให้บุตรรู้จักประกอบกิจการงานที่เป็นประโยชน์ หมั่นชวนชวนในการหาทรัพย์ รู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้ แล้วไม่ให้เสื่อมไปโดยไม่จำเป็น ให้รู้จักประมาณในการใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงชีวิตตามฐานะกำลังทรัพย์ของตน ไม่ให้ฟุ่มเฟือยจนเกินไป หรือฝืดเคืองจนเกินไป สอนให้บุตรรู้จักเสียสละความสุขของตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม หรือประโยชน์ของชาติ

3) ให้ศึกษาศิลปวิทยา ตามสมควรแก่อายุและสติปัญญาของบุตร โดยในเบื้องต้นเมื่อก่อน บิดาก็สอนให้บุตรรู้จักกิริยามารยาทในการยืน การเดิน การนั่ง การนอน ตลอดจนการพูดจาให้เป็น

คนมีกิริยา มารยาทเรียบร้อยอ่อนน้อมถ่อมตน และพูดจาเป็นสัมมาคารวะ รู้จักศิลปะในการคบหาสมาคมกับคนดีมีศีลธรรม เมื่อบุตรมีอายุครบตามกฎหมาย จะต้องศึกษาเล่าเรียนแล้ว ก็ชวนขวายนหาที่ศึกษาให้ แล้วส่งเสริมให้มีการศึกษาดี ๆ ในวิชาการที่บุตรถนัดเพื่อเป็นวิชาเลี้ยงชีพต่อไป

4) หากผู้ครองที่สมควรให้ เมื่อบุตรเจริญเติบโตเป็นหนุ่มเป็นสาว ควรแก่การครองเรือนแล้วก็เลือกหาหรือช่วยพิจารณาผู้ครองที่มีความประพฤติดี ทำหน้าที่ของความเป็นสามีภรรยาด้วยความเหมาะสมกับชาติสกุล เพราะผู้ครองถือว่ามีความสำคัญสำหรับชีวิตของบุตร เพื่อที่บุตรจะได้อยู่ครองเรือนครองรักกันอย่างมีความสุขตลอดไป โดยที่บิดานั้นเป็นผู้สนับสนุนหรือชี้แนะหลักการครองคู่ให้บุตรรู้ว่าหน้าที่ของบุคคลที่อยู่ร่วมกันนั้นต้องทำอะไร ไม่ว่าจะเป็หน้าที่ของความเป็นสามี หน้าที่ของความเป็นภรรยา เมื่อถึงคราวมีบุตรต้องรู้จักหน้าที่ของบิดาแม่ และแนะนำให้บุตรรู้จักหลักธรรมในการครองเรือน โดยดูจากบิดาเป็นตัวอย่าง ดังเช่น ธนัญชัยเศรษฐีที่มอบโอวาท 10 ประการ ให้กับนางวิสาขาบุตรสาวที่กำลังจะเข้าสู่ตระกูลสามี มาในธัมมปัทมสูตรกถาแปล เล่ม 3 (คณะกรรมการแผนกตำรากรมการศาสนา, 2536)

5) มอบทรัพย์ให้ในสมัย เมื่อบุตรมีครอบครัวเป็นฝั่งเป็นฝาแล้ว ควรแบ่งทรัพย์มรดกให้เพื่อเป็นทุนในการประกอบกิจการให้มีฐานะมั่นคง การแบ่งทรัพย์ให้บุตรนั้น ควรทำเป็น 2 ระยะคือ ระยะที่ยังมีชีวิตอยู่ เช่น การแบ่งให้บุตรไปลงทุนประกอบอาชีพ ระยะที่สอง เมื่อบิดาแก่เฒ่าเห็นว่าใกล้ต่อความตายแล้ว ก็จัดแบ่งทรัพย์มรดกให้แก่บุตร ๆ ด้วยความเรียบร้อย อย่านำบุตรต้องมาฟ้องสิทธิ์ต่อมรดกเมื่อภายหลัง อันจะทำให้เสียชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล ว่าบุตรเข่นฆ่ากันเพราะแย่งชิงมรดกของตระกูล

เมื่อบิดามารดาได้สร้างอุปการคุณก่อนแล้ว บุตรธิดาก็ได้สร้างความสัมพันธ์ต่อบิดามารดาตามหน้าที่

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงวิธีที่บุตรจะบำรุงมารดาบิดาไว้ในสังคัลลสูตร มาในพระสุตตันตปิฎกที่ขนิภาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 266 หน้า 212 ว่าคหบดีบุตร บุตรพึงบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าโดยหน้าที่ 5 ประการ 1) ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ 2) จักทำกิจของท่าน 3) จักดำรงวงศ์ตระกูล 4) จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท 5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศไปให้

1. การเลี้ยงดูมารดาบิดา ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ

บุตรมีหน้าที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องเลี้ยงดูมารดาบิดา เพราะท่านทั้งสองได้ทำนุบำรุงบุตรตั้งแต่เมื่อเริ่มรู้ว่าตั้งครรภ์ และเมื่อคลอดออกมาท่านทูลน้อมเกล้าเลี้ยงดูด้วยเลือดในอก ข้าวปลาและอาหาร เป็นต้น จนเติบโตใหญ่ มารดาบิดาต้องตรากตรำทำงานหนักเพื่ออนาคตของบุตร เมื่อถึงเวลาอันสมควรบุตรควรต้องมีหน้าที่ดูแลเอาใจใส่ท่านเป็นอย่างดี สมควรปฏิบัติต่อท่านทั้งทางร่างกายและจิตใจ ด้วยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา

2. จักทำกิจของท่าน

กิจของท่าน หมายถึงกิจการต่าง ๆ ทั้งภายในบ้านและภายนอกบ้าน บุตรสามารถช่วยเหลือการทำงานต่าง ๆ ของมารดาบิดาที่เป็นงานบ้านได้ตั้งแต่ยังเด็ก ด้วยการช่วยทำงานบ้านต่าง ๆ เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระให้ท่านที่ต้องประกอบอาชีพเลี้ยงดูบุตร เมื่อเติบโตช่วยเหลือการทำงานนอกบ้านด้วยการประกอบอาชีพของท่าน เช่น การค้าขาย การกสิกรรม หรือหัตถกรรม หรือเป็นหูเป็นตาแทนท่านเพื่อช่วยดูแลทรัพย์สินไว้ไม่ให้เสียหาย การช่วยเหลือมารดาบิดาทำการงานต่าง ๆ ควรทำด้วยความเต็มใจ มีกิริยาที่อ่อนน้อม ทั้งนี้นอกจากจะเป็นการแบ่งเบาภาระจากมารดาบิดาแล้ว ยังเป็นการฝึกฝนอาชีพไปในตัว และเป็นการสร้างความภาคภูมิใจให้มารดาบิดาอีกด้วย

3. จักดำรงวงศ์ตระกูล

การที่หญิงชายแต่งงานและเริ่มต้นมีชีวิตครอบครัว เพื่อหวังมีบุตรไว้สืบสกุล บุตรจึงมีหน้าที่ที่จะรักษาทรัพย์สมบัติ และชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลสืบต่อจากมารดาบิดา ด้วยความมุ่งมั่น มานะขยันขันแข็งที่จะประกอบอาชีพสุจริต

4. จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท

บุตรจักต้องมีความประพฤติปฏิบัติเป็นคนดี มีศีลธรรม มีความรู้ความสามารถและเหมาะสมที่จะดูแลทรัพย์ที่มารดาบิดามอบให้บุตรที่มีความประพฤติที่เหมาะสมย่อมทำให้มารดาบิดามีความสุขใจว่า การที่ท่านมอบทรัพย์ไว้ให้บุตรเพื่อเป็นทุนในการดำรงชีวิตนั้นย่อมไม่ถึงเหตุแห่งความเสื่อม

5. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศไปให้

เมื่อมารดาบิดาสิ้นชีวิตแล้ว หน้าที่ของบุตรต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ท่าน โดยเริ่มตั้งแต่จัดงานบำเพ็ญกุศลศพ จนถึงการฌาปนกิจศพตามประเพณีทางศาสนาที่บุตรต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลตามเวลาและวาระที่เหมาะสม เช่น จัดงานทำบุญครบรอบ 7 วัน 50 วัน 100 วัน พิธีการทำบุญอุทิศ พิธีทำบุญครบรอบวันตาย การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายจัดเป็นการสงเคราะห์ที่เรียกว่า ปุพพเปตลี ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่าจัดเป็นประโยชน์ที่ได้จากโภคทรัพย์

2. ความสัมพันธ์หน้าที่ระหว่างสามีภรรยา

นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกัน ทั้งสามีและภรรยาควรรู้จักบทบาทของตนที่พึงปฏิบัติต่อกันอย่างไร ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในสังคาลกสูตร ที่ขนิณกาย ปาฎิกวรรค ดังนี้ (มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

1) หน้าที่ของสามี คือ ต้องทำหน้าที่ที่พึงทำต่อภรรยา ดังนี้ คือ

- (1) ยกย่องให้เกียรติในฐานะที่เป็นภรรยา
- (2) ไม่แสดงอาการดูหมิ่นเหยียดหยามภรรยา
- (3) ไม่เกี่ยวข้องกับหญิงอื่นในทางประเวณี
- (4) มอบความเป็นใหญ่ภายในบ้านให้แก่ภรรยา
- (5) หาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส

2) หน้าที่ภรรยา คือ ต้องทำหน้าที่ที่พึงทำ เป็นการอนุเคราะห์สามี ดังนี้ คือ

- (1) จัดการงานภายในบ้านในฐานะที่ตนเป็นแม่บ้านให้สะอาดเรียบร้อย
- (2) สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
- (3) ไม่ประพฤติดนนอกใจสามีอันเกี่ยวข้องกับชายอื่นหรือหึงหวงจนเกินเหตุ
- (4) รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีมามาได้ด้วยดี
- (5) มีความขยัน ซ่างจัด ซ่างทำ เอาการเอางานทุกอย่างภายในบ้าน

คุณธรรมเหล่านี้ ย่อมนำวิถีชีวิตของสามีภรรยาให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และส่งผลให้สังคมในครอบครัวมีความสุขไปด้วยเช่นกัน และเป็นหน้าที่ระหว่างสามีภรรยาที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน เป็นคุณธรรมที่สามีภรรยาพึงปรับเปลี่ยนคุณธรรมให้สอดคล้องกับพฤติกรรม คือปรับเปลี่ยน วิถีชีวิตให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้มีความสมัครสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งนี้เป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อความมั่นคงของครอบครัว ถ้าหากคนหนึ่งคนใดไม่สามารถจะปรับตนเองให้มีความสุขเหมาะสมได้ ครอบครัวย่อมจะประสบปัญหาต่าง ๆ ขึ้นได้

3. ความสัมพันธ์หน้าที่ระหว่างครูอาจารย์ มีหน้าที่ ต่อศิษย์

1) หน้าที่ครูต่อศิษย์

ครู อาจารย์ อยู่ในฐานะเป็นที่พึ่งพาอาศัยของศิษย์ที่ต้องการความรู้เพื่อพัฒนาชีวิตของตนเองให้ก้าวหน้า ท่านจึงเปรียบครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ เป็นเหมือนทิศเบื้องขวา ท่านเป็นผู้ที่คอยเฟื่องโทษ คอยสั่งสอน ตักเตือนในสิ่งที่ถูกที่ควร ให้ความรู้และแสดงความประพฤติที่ดีงามให้กับศิษย์ได้นำไปใช้ดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องดีงาม เช่น ท่านแนะนำในสิ่งที่ดี ให้ตั้งใจเรียน บอกความรู้ทุกอย่างที่มี ยกย่องให้ปรากฏแก่คนทั่วไป อีกทั้งท่านคอยเป็นที่ปรึกษาให้ในยามที่ศิษย์มีปัญหา เป็นต้น มาในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 266 หน้าที่ 212 ซึ่งหน้าที่เหล่านี้ ย่อมสะท้อนให้เห็นบทบาทสำคัญของ “ครู” ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ที่เป็นศิษย์ด้วยการ

- (1) สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง หมายถึง สอนให้เข้าใจทั้งโดยอรรถและพยัญชนะ
- (2) สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง หมายถึง ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์อย่างเต็มกำลังสามารถ ไปปิดบัง อำพรางในวิชาความรู้
- (3) ยกย่องให้ปรากฏในหมู่คณะ หมายถึง เมื่อศิษย์มีความรู้ความสามารถที่ดี มีคุณงามความดี ก็ต้องกล่าวยกย่องศิษย์ต่อหมู่ชนตามโอกาสอันควร
- (4) สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ หมายถึง สั่งสอน อบรมให้รู้จักเลี้ยงตัว รักษาตน ในอันที่จะดำเนินชีวิตต่อไปด้วยดี รับรองความรู้ความประพฤติให้เป็นที่ยอมรับในการไปประกอบอาชีพ

2) หน้าที่ของศิษย์ต่อครู อาจารย์

ฝ่ายศิษย์มีหน้าที่เมื่อได้รับการปฏิบัติจากครูอาจารย์แล้ว ศิษย์พึงทำหน้าที่ของตนศิษย์พึงบำรุงอาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา โดยหน้าที่ 5 ประการ คือ 1) ลูกขี้เียนรับ 2) เข้าไปคอยรับใช้ 3) เชื้อฟุ้งไม่ดูหมิ่นดูแคลน 4) ดูแลปรนนิบัติในยามเจ็บป่วย 5) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

4. ความสัมพันธ์หน้าที่ระหว่างมิตรสหาย

- 1) กุลบุตรพึงบำรุงมิตรสหายโดยหน้าที่ 5 ประการคือ (1) การให้ (การแบ่งปันสิ่งของให้) (2) กล่าววาจาเป็นที่รัก (3) ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ (4) วางตนสม่ำเสมอ (5) ไม่พูดจาหลอกลวงกัน
- 2) มิตรสหายหน้าที่ 5 ประการนี้แล ย่อมทำด้วยหน้าที่ 5 ประการ คือ (1) ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว (2) ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว (3) เมื่อมีภัยก็เป็นที่พึ่งพำนักได้ (4) ไม่ละทิ้งในยามอันตราย (5) นับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของมิตร

5. ความสัมพันธ์หน้าที่ระหว่างเจ้านายกับลูกจ้าง

- 1) นายพึงบำรุงทาส กรรมกรผู้เป็นทาสเบื้องล่างโดยหน้าที่ 5 ประการ คือ (1) จัดการงานให้ตามสมควรแก่กำลัง (2) ให้อาหารและค่าจ้าง (3) ดูแลรักษายามเจ็บไข้ (4) ให้อาหารมีรสแปลก (5) ให้อภัยตามโอกาส
- 2) ทาสกรรมกรผู้เป็นทาสเบื้องล่าง นายบำรุงโดยหน้าที่ 5 ประการนี้แล ย่อมทำหน้าที่ต่อเจ้านาย 5 ประการ คือ (1) ตื่นขึ้นทำงานก่อนนาย (2) เลิกงานเข้านอนทีหลังนาย (3) ถือเอาแต่ของทีนายให้ (4) ทำงานให้ดีขึ้น (5) นำคุณของนายไปสรรเสริญ

6. ความสัมพันธ์หน้าที่ระหว่างสมณพราหมณ์

- 1) กุลบุตรพึงทำหน้าที่ต่อสมณพราหมณ์โดยหน้าที่ 5 ประการ คือ (1) จะทำอะไรก็ทำด้วยเมตตา (2) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา (3) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา (4) เปิดประตูต้อนรับ (5) ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ
- 2) สมณพราหมณ์พึงทำหน้าที่ต่อกุลบุตรบำรุงโดยหน้าที่ 5 ประการนี้แล (1) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว (2) ให้ตั้งอยู่ในความดี (3) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม (4) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง (5) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง (6) บอกทางสวรรค์ให้

เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องหน้าที่ของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท

จากการที่ได้ศึกษาเรื่องหน้าที่ที่ทำให้ทราบในทัศนะของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท ในบทนี้ ต้องการจะศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่ของทั้งสองว่ามีนัยที่เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร โดยต้องการศึกษาในประเด็นเปรียบเทียบหลักสัมพันธ์ภาพของขงจื้อกับหลักทศ 6 ของพุทธปรัชญาเถรวาท ในประเด็นความเหมือนและความต่างดังต่อไปนี้

1. เปรียบเทียบประเด็นเรื่องความหมายของหน้าที่

ขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาทพบว่าหน้าที่เป็นกิจที่พึงกระทำต่อกันระหว่างคนกับคนด้วยกัน สามารถวิเคราะห์ได้ว่า

- 1) ความเหมือนกัน ความหมายของผู้นำทั้งสองได้ให้ความหมายไว้อย่างครอบคลุมจึงสามารถตีความได้อย่างกว้างขวาง พอสรุปได้ว่าหน้าที่ คือ บทบาทที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อกันตามแต่ละบทบาท โดยขงจื้อสามารถนิยามได้จากการปฏิบัติตามหลักสัมพันธ์ภาพทั้ง 5 ส่วนพุทธปรัชญาสามารถนิยามได้จากหลักทศ 6

2) ความแตกต่างกัน ทั้งขงจื้อและพุทธปรัชญาเถรวาทไม่มีความต่างในประเด็นของความหมายหากไปแตกต่างกันอยู่ที่วิธีการ

2. เปรียบเทียบประเด็นเรื่องบ่อเกิดของหน้าที่

บ่อเกิดของหน้าที่ในทัศนะของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่าทั้งสองได้ให้ทัศนะที่เหมือนกันและต่างกันของบ่อเกิดของหน้าที่ เกิดจากความสัมพันธ์เป็นเครื่องกำหนดบทบาทตามฐานะหน้าที่ตามของแต่ละบุคคล จากการแบ่งชนชั้นทางสังคมทุกคนจึงทำหน้าที่ตามฐานะของตนสามารถวิเคราะห์ได้ว่า

1) ความเหมือนกัน ทั้งขงจื้อและพุทธปรัชญาเถรวาทให้ทัศนะว่า บ่อเกิดของหน้าที่ เกิดจากโครงสร้างทางสังคมเป็นหลัก เนื่องมาจากบริบทของสังคมจะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ทุกคนทำหน้าที่ตามฐานะของตน ในแต่ละฐานะหน้าที่ก็จะแตกต่างกันออกไป

2) ความแตกต่างกัน ทั้งขงจื้อและพุทธปรัชญาเถรวาท บ่อเกิดของหน้าที่เกิดจากการแบ่งชนชั้นในสังคม เพื่อกระทำหน้าที่ โดยขงจื้อแบ่งโครงสร้างออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับสูงเป็นชนชั้นที่ประกอบด้วยชนชั้นเจ้าของที่ดิน นักปราชญ์ พ่อค้า ข้าราชการ ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในเขตเมือง เป็นอภิสิทธิ์ชน ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน อีกทั้งยังได้รับการลดหย่อนภาษี ถือว่าเป็นกลุ่มที่มีการศึกษาสูง เป็นที่ยกย่องในสังคมเป็นผู้คุมอำนาจ และกลไกทางสังคมในหลาย ๆ ด้าน และระดับต่ำประกอบด้วยชนชั้นชาวนา หรือชนชั้นกรรมมาชีพเป็นหลัก มีชีวิตผูกพันอยู่กับการทำนา ทำไร่ ส่วนใหญ่มักจะอาศัยอยู่ห่างไกลความเจริญออกไป เป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ เป็นคนที่รักประเทศมากเนื่องมาจากการใช้พื้นที่ในการทำมาหากินเป็นหลัก ต่างจากกลุ่มพ่อค้าที่มีการเปลี่ยนแปลงบ่อย ๆ เนื่องจากการย้ายที่อยู่เข้าหาชุมชน กลุ่มที่ 2 บางครั้งจึงมักจะถูกเอารัดเอาเปรียบจากคนกลุ่มแรก

ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทเกิดจากการแบ่งภาระของคนตามหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน

3. เปรียบเทียบประเด็นเรื่องประเภทของหน้าที่

ขงจื้อมีการแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจน ในแต่ละประเภทจะต้องทำหน้าที่อย่าง เช่น กษัตริย์ทำหน้าที่กษัตริย์ ขุนนางทำหน้าที่ขุนนาง ประชาชนทำหน้าที่ประชาชน ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทได้เสนอหน้าที่ต่อตนเองและหน้าที่ต่อสังคม สามารถวิเคราะห์ได้ว่า

1) ความเหมือนกัน ในประเภทของหน้าที่ทั้งสองได้แบ่งเอาไว้อย่างครอบคลุม โดยกษัตริย์ทำหน้าที่กษัตริย์ ขุนนางทำหน้าที่ขุนนาง ประชาชนทำหน้าที่ประชาชน ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทได้เสนอหน้าที่ต่อตนเองและหน้าที่ต่อสังคม

2) ความแตกต่างกัน ขงจื้อได้กล่าวถึงหน้าที่ของรัฐไว้ในคัมภีร์ลุนอู่ (The Analects) ว่า รัฐมีหน้าที่พื้นฐานในการบริหารประเทศ 3 ประการคือ (1) สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (2) สร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และ (3) สร้างความเชื่อมั่น หรือความไว้วางใจให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน ภารกิจนี้แม้จะมีเพียง 3 ประการ แต่เข้าไปในรายละเอียดเชิงปฏิบัติแล้ว จะเห็นได้

ว่า เป็นเรื่องทั้งหมดของการเมืองการปกครอง การจะวัดการเมืองการปกครองว่า ประสบความสำเร็จหรือไม่ จึงขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการนี้

ในทรรศนะของขงจื้อให้ความสำคัญที่ประชาชนเป็นหลัก ดังนั้น หน้าที่ของรัฐหรือผู้ปกครอง จึงอยู่ที่การทำให้อยู่ดีกินดี มีความปลอดภัย และถ้าจะลำดับความสำคัญ ขงจื้อบอกว่า ประชาชนต้องมาก่อน พุทธศาสนาเถรวาทหน้าที่ของคนในทั้ง 6 ประเภทนั้นเมื่อจัดเป็นกลุ่มสามารถจัดได้ 2 กลุ่ม คือ 1) หน้าที่ต้องทำเพื่อตนเอง 2) หน้าที่ต้องทำเพื่อผู้อื่น ในหน้าที่ทั้ง 2 อย่าง หน้าที่ที่ต้องทำเพื่อตนเอง เบื้องต้นต้องพยายามสร้างตนให้มีหลักฐาน ฐานะมั่นคง ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรม 4 ประการที่เรียกว่า ทิฏฐธรรมมิกัตถประโยชน์ อันเป็นหลักทำประโยชน์ที่คนต้องการในปัจจุบันให้สำเร็จ

4. เปรียบเทียบประเด็นเรื่องขอบเขตของหน้าที่

ขงจื้อได้ให้ขอบเขตอยู่ที่บุคคลทั้ง 5 คือ (1) รัฐบาลกับประชาชน (2) บิดามารดากับบุตรธิดา (3) สามีกับภรรยา (4) พี่กับน้อง (5) เพื่อนกับเพื่อน ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทให้ขอบเขตอยู่ที่ บิดามารดากับบุตรธิดา ครูอาจารย์กับศิษย์ เพื่อนกับเพื่อน เจ้านายกับลูกจ้าง นักบวชกับศาสนิกสามารถวิเคราะห์ได้ว่า

1) ความเหมือนกัน หลักปรัชญาขงจื้อ ที่กล่าวถึงขอบเขตเรื่องหน้าที่ ขงจื้อได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลทั้ง 5 ชุุดด้วยกัน คือ (1) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน (2) ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา (3) ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา (4) ความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง (5) ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน ภายใต้อันสัมพันธ์ภาพทั้ง 5 นี้เองที่เป็นตัวกำหนดหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกัน

พุทธปรัชญาได้เสนอหลักสัมพันธ์ภาพทางสังคมตามหน้าที่ทางสังคมที่พึงปฏิบัติต่อกันระหว่างบุคคลที่จะต้องเกี่ยวพันกันทางสังคมในฐานะต่าง ๆ ตามหน้าที่ของตน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า ทิศ 6 เป็นหลักที่ตรัสสอนเกี่ยวกับหน้าที่ของมนุษย์ต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของแต่ละคนโดยตรง โดยมีตัวของเราเองเป็นศูนย์กลาง แล้วเปรียบบุคคลรอบข้างทั้งหลายประหนึ่งทิศทั้ง 6 รอบตัวเรา ดังนี้

ทิศเบื้องหน้า หรือปฐติมทิศ คือ ทิศตะวันออก ได้แก่ มารดาบิดา

ทิศเบื้องขวา หรือทักษิณทิศ คือ ทิศใต้ ได้แก่ ครูอาจารย์

ทิศเบื้องหลัง หรือปัจฉิมทิศ คือ ทิศตะวันตก ได้แก่ บุตรภรรยา

ทิศเบื้องซ้าย หรืออุตตรทิศ คือ ทิศเหนือ ได้แก่ มิตรสหาย

ทิศเบื้องล่าง หรือเหมฐิมทิศ คือทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน

ทิศเบื้องบน หรืออุปริมทิศ คือทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์

ทั้งขงจื้อและพุทธปรัชญาเถรวาทต่างก็ได้เสนอหลักธรรมที่ควรประพฤติของแต่ละประเภทด้วยกันทั้งคู่ และให้ความสำคัญทั้งคู่ให้คือตัวเราและคนอื่นคือผู้รับ

2) ความแตกต่างกัน เมื่อเปรียบเทียบประเด็นเรื่องขอบเขตของหน้าที่ ของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาทพบว่ามี ความต่างกัน ในประเภทของจำนวน ขงจื้อนำไปใช้ในหลักสัมพันธ์ภาพทั้ง 5 โดยซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าขงจื้อจัดขอบเขตเรื่องหน้าที่ไว้เพื่อจัดระเบียบให้ปฏิบัติต่อกัน 5 ประการคือ

- (1) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน มีความสัมพันธ์ตามภาระหน้าที่เป็นหลัก
- (2) ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก
- (3) ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา มีความสัมพันธ์ตามหน้าที่ต่อกัน
- (4) ความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง มีความสัมพันธ์ตามลำดับอาวุโสเป็นหลัก
- (5) ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน มีสัจจะเป็นหลัก

หลักความสัมพันธ์ทั้ง 5 ประการนี้ สามารถสรุปได้ 3 ระดับคือ ข้อ 1 เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน ข้อ 2, 3, 4 เป็นความสัมพันธ์ของครอบครัว ข้อ 5 เป็นความสัมพันธ์ของสังคม ความสัมพันธ์เหล่านี้ คือตัวกำหนดหน้าที่ บทบาท และความรับผิดชอบของแต่ละบุคคล โดยปริยาย และยังเป็นหลักทางจริยธรรมที่สำคัญยิ่ง เกี่ยวกับครอบครัว โดยขงจื้อได้วางแนวทาง ในการปฏิบัติดังนี้

1. กษัตริย์พึงปฏิบัติต่อขุนนาง และประชาชนด้วยความเมตตา ขุนนาง และประชาชนพึงปฏิบัติ ต่อกษัตริย์ด้วยความซื่อสัตย์ จงรักภักดี
2. บิดามารดาพึงปฏิบัติต่อบุตรธิดาด้วยความเมตตา บุตรธิดาพึงมีความกตัญญูเป็นเครื่องตอบแทน
3. สามีภรรยา พึงมีความซื่อสัตย์ และจริงใจต่อกัน
4. วงศาคณาญาติพี่น้อง พึงสมัคสมาน ประองดองรักใคร่ต่อกัน
5. มิตรสหายพึงมีความจริงใจต่อกัน

ถ้าหากสังคมประกอบด้วยความสัมพันธ์ทั้ง 5 ประการนี้ สังคมในครอบครัวย่อมสันติ เมื่อสังคมในครอบครัวสงบ ก็ยังผลให้รัฐมีความสันติสุขไปด้วย

ส่วนพุทธได้เสนอเรื่องทิศทั้ง 6 รอบตัวเรา ดังนี้

ทิศเบื้องหน้า หรือปุรัตถิมทิศ คือ ทิศตะวันออก ได้แก่ มารดาบิดา มีความสัมพันธ์ทางสาย เลือดเป็นหลัก

ทิศเบื้องขวา หรือทักษิณทิศ คือ ทิศใต้ ได้แก่ ครูอาจารย์ มีความสัมพันธ์ตามภาระหน้าที่เป็นหลัก

ทิศเบื้องหลัง หรือปัจฉิมทิศ คือ ทิศตะวันตก ได้แก่ บุตรภรรยา มีความสัมพันธ์ตามหน้าที่ต่อกัน
ทิศเบื้องซ้าย หรืออุตตรทิศ คือ ทิศเหนือ ได้แก่ มิตรสหาย มีความจริงใจต่อกัน

ทิศเบื้องล่าง หรือเหมฐิมทิศ คือทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน มีความเกื้อกูลต่อกัน

ทิศเบื้องบน หรืออุปริมทิศ คือทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ มีความสัมพันธ์ตามภาระหน้าที่เป็นหลัก

ทั้งสองมีความต่างกันในเรื่องจำนวน โดยขงจื้อมี 5 พุทธปรัชญาเถรวาทมี 6 ความต่างมี 2 ข้อ คือ พุทธปรัชญาเถรวาทมีทิศเบื้องล่าง หรือเหตุภูมิทิศ คือทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน และทิศเบื้องบน หรืออุปริมทิศ คือทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ ส่วนขงจื้อไม่มี ทั้ง 2 อย่างนี้ หากแต่มีความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชนเข้ามา

5. เปรียบเทียบประเด็นเรื่องคุณค่าหน้าที่

เปรียบเทียบประเด็นเรื่องคุณค่าของหน้าที่ ของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาทพบว่าคุณค่า จะเกิดประโยชน์ก็ต่อเมื่อทุกคนได้ทำหน้าที่ของตนเรียบร้อยแล้ว แต่สามารถวิเคราะห์ได้ว่าทั้งสอง ได้สะท้อนแนวคิดบางประการที่นำไปสู่การประยุกต์ในชีวิตประจำวันของตนได้ใน 2 ประการ คือ

1) การทำหน้าที่ต่างตอบแทนกันเพื่อคืนสิทธิที่คนอื่นควรได้รับ โดยเรื่อง “หน้าที่” กับ “สิทธิ” จะต้องดำเนินควบคู่กันไป มิใช่กระทำอย่างหนึ่งคือเรียกร้องสิทธิ์แต่ละเลยอีกอย่างหนึ่ง หน้าที่ของตนควรทำหน้าที่ ควรทำต่อผู้อื่นก่อนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกันที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ หน้าที่อันดี ที่ปฏิบัติต่อกันในสังคมและในขณะเดียวกันพึงได้รับสิทธิที่ตนควรได้ตอบแทน หน้าที่ที่ทำต่อกันนั้นถูกคาดหวังให้เป็นหน้าที่เพื่อหน้าที่ ที่ควรทำต่อกัน

2) การทำหน้าที่ให้เป็นไปทั้งสองฝ่าย หลักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลให้ความสัมพันธ์ เป็นคู่ ๆ ตามหน้าที่ ดังที่กล่าวมาแล้ว ตามฐานะและบทบาท จะต้องเป็นความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน ทั้งขงจื้อและพุทธปรัชญาเถรวาทเห็นปัญหาว่า สัมพันธภาพที่เป็นไปฝ่ายเดียวย่อมเสียความ สมดุลระหว่างกัน ย่อมก่อให้เกิดปัญหาให้เสียมิตรภาพที่ดีต่อกัน ก่อให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้ง ระหว่างกัน นำไปสู่การขาดมิตรภาพและเสียความสัมพันธ์ระหว่างกัน

6. เปรียบเทียบประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ของหน้าที่

เปรียบเทียบประเด็นเรื่องเกณฑ์ตัดสินของหน้าที่ ของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาทพบว่า ทั้งสองไม่ได้ให้ความหมายไว้อย่างชัดเจน สามารถวิเคราะห์ได้ว่า

1) ความเหมือนกัน คนที่ปฏิบัติตามหน้าที่ย่อมก่อให้เกิดคุณค่าในหลาย ๆ ด้าน ที่เกิด ประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม ทั้งขงจื้อและพุทธปรัชญาเถรวาทต่างก็เสนอแนวทางหรือวิธีการ ปฏิบัติของตนเป็นเกณฑ์ตัดสิน เรื่องหน้าที่

2) ความแตกต่างกัน ทั้งขงจื้อและพุทธปรัชญาเถรวาทในความต่างของเกณฑ์ตัดสิน เรื่อง หน้าที่นั้น มีความต่างเพียงบริบทของสังคมเท่านั้น

สรุป

การศึกษาแนวคิดเรื่องหน้าที่ของขงจื้อกับแนวคิดเรื่องหน้าที่ของพุทธปรัชญาเถรวาทได้ข้อ ค้นพบผลของการศึกษาตามประเด็นที่ตั้งไว้ 2 ประเด็นด้วยกันดังนี้ 1) ศึกษาเปรียบเทียบเรื่อง หน้าที่ของบุคคลที่ควรมีหน้าที่ต่อกันตามที่ขงจื้อ และปรัชญาพุทธเถรวาทได้แสดงไว้ 2) ศึกษา เปรียบเทียบเรื่องจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติตามหน้าที่ของบุคคลที่ควรมีหน้าที่ต่อกันตามที่ขงจื้อ และปรัชญาพุทธเถรวาทได้แสดงไว้

1. เปรียบเทียบหน้าที่ตามคำสอนของขงจื๊อกับหน้าที่ของพุทธปรัชญาเถรวาท

ขงจื๊อได้แบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน ในหลายด้านด้วยกัน ต่างคนต่างทำหน้าที่ของตน ในแต่ละความสัมพันธ์มีการทำหน้าที่ทางศีลธรรม จากบุคคลที่เกี่ยวข้องไปในลักษณะต่าง ๆ กัน ดังจะพบว่า คุณธรรมทั้งหลายที่ขงจื๊อสั่งสอน ไม่ว่าจะเป็นความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ ความกตัญญูต่อบิดามารดา ความสมานฉันท์ต่อพี่น้อง ความมีวาจาจริงใจน่าเชื่อถือต่อเพื่อน เหล่านี้เป็นการสั่งสอนที่เกี่ยวกับพันธะหน้าที่ทางศีลธรรมที่บุคคลพึงกระทำต่อผู้อื่นที่อยู่ในความสัมพันธ์แบบใดแบบหนึ่งกับตนทั้งสิ้น เรียกว่าหลักสัมพันธ์ภาพทั้ง 5 โดยขงจื๊อให้ความสำคัญแก่หน้าที่ของแต่ละกลุ่ม โดยเสนอหลักจริยพันธะทางสังคมขึ้น เพื่อจัดระเบียบเป็นหน้าที่ให้ปฏิบัติต่อกัน 5 ประการ คือ ข้อ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน ข้อ 2, 3, 4, เป็นความสัมพันธ์ของครอบครัว ข้อ 5 เป็นความสัมพันธ์ของสังคม ความสัมพันธ์เหล่านี้กำหนดหน้าที่ บทบาท และความรับผิดชอบของแต่ละบุคคล และถือเป็นหลักจริยธรรมที่สำคัญยิ่งของครอบครัว

พุทธปรัชญาได้เสนอหลักสัมพันธ์ภาพทางสังคมตามหน้าที่ทางสังคมที่พึงปฏิบัติต่อกันระหว่างบุคคลที่จะต้องเกี่ยวพันกันทางสังคมในฐานะต่าง ๆ ตามหน้าที่ของตน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ทิศ 6 เป็นหลักที่ตรัสสอนเกี่ยวกับหน้าที่ของมนุษย์ต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของแต่ละคนโดยตรง โดยมีตัวของเราเองเป็นศูนย์กลาง คือ ทิศเบื้องหน้า มารดา-บิดา ทิศเบื้องขวา ครูอาจารย์ ทิศเบื้องหลัง บุตรภรรยา ทิศเบื้องซ้าย มิตรสหาย ทิศเบื้องล่าง คนรับใช้และคนงาน ทิศเบื้องบน สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์

2. เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจุดมุ่งหมายหรือผลของการปฏิบัติตามหน้าที่ของขงจื๊อกับพุทธปรัชญาเถรวาท

สรุปเป็นประเด็นการศึกษาดังนี้

1) ทั้งขงจื๊อและพุทธปรัชญาเถรวาทต่างก็ให้ความสำคัญที่ตัวบุคคลมากกว่าวิธีการ แต่ทั้งคู่ก็ยังได้เสนอหลักปฏิบัติ ที่บุคคลจะต้องนำไปปฏิบัติต่อกัน

2) ทั้งขงจื๊อมีเป้าหมายอยู่ในโลกนี้เป็นหลัก เพื่อตนเอง และเพื่อสังคม ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท มีเป้าหมายทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ในส่วนตนนั้นรวมไปถึงโลกหน้า ส่วนเพื่อสังคมนั้นเน้นโลกนี้เป็นหลัก

ทั้งขงจื๊อและพุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่า เศรษฐกิจ การเมือง สังคม จะต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะแยกจากกันได้และถือว่า คุณธรรมเป็นรากฐานทุกอย่าง หากปราศจากคุณธรรมแล้วทุกอย่างเป็นไปได้เพื่อความทุกข์ของมนุษย์ เหตุนี้เองคนแต่ละคนจึงต้องทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์

ข้อเสนอแนะ

งานศึกษานี้สามารถใช้เป็นฐานสำหรับ 1) การพัฒนาจริยธรรมทางสังคม 2) การศึกษาปรัชญาเปรียบเทียบตะวันออก 3) การพัฒนาหลักสูตรจริยศาสตร์หรือพุทธปรัชญา และ 4) การวิจัยต่อยอดเชิงเปรียบเทียบกับลัทธิเต๋า ฮินดู หรือจริยศาสตร์ตะวันตก

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย. (2536). ธรรมนูญกฎเกณฑ์ฉบับใหม่ เล่ม 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- เจ้าทุกข์. (2540). ฉางต่วนจิง : คัมภีร์แห่งการยืดหยุ่น พลิกแพลง ประยุกต์. อธิคม สวัสดิญาณ แปล. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- จิตติมา พิทักษ์ไพบวัน. (2533). ประวัติศาสตร์ยุคโบราณ (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2524. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิทยากร เชียงกูร. (2551). ปรัชญาการเมือง เศรษฐกิจและสังคม. กรุงเทพฯ: สายธาร.
- ศรีสุข ทวีธาประสิทธิ์. (2539). ลักษณะสังคมจีนยุคเก่า. ใน ศรีสุรางค์ พุนทรัพย์ (บก.), อารยธรรมตะวันออก (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสถียร โปธินันทะ. (2522). เมธีตะวันออก. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.
- อดุลย์ รัตนมันเกษม. (2541). วาทะฮองเต้. กรุงเทพฯ: สามัคคีสาร.
- Bamh, Archie J. (1969). The Heart to Confucius. New York: John Weatherhill, Inc.
- Charence Burton Day. (1962). Philosophers of China. New York: Philosophical Library, Inc.

